

På mitt sätt sett

30-tal och 40-tal i Vallentuna

av Ove Hahn

När jag nu ger mig in på de här minnena från Vallentuna förr i tiden, så ska jag begränsa mig till 30- och 40-talen. Jag har av naturen utrustats med gott minne och således minns jag faktiskt en hel del från 30-talet, även om det handlar om tidig barndom. Från 40-talet kom jag in i skollåldern och med det år vi också inne på krigsåren, som satte sin särskilda prägel på Vallentuna liksom på Sverige i sin helhet.

Det finns ytterligare ett skäl till den här begränsningen. I och med 50-talet började Vallentuna ta de första staplande stegen in i modern tid, utbyggnaden påbörjades och socknen började ändra karaktär. Med tiden kom sedan kommunsammanslagningar och fristående kommuner som Angarn och Vada blev delar i större enheter. Det kan väl i sammanhanget nämnas att detta skedde med blandade känslor från småbyarnas sida – en liten by som Angarn hade faktiskt en ganska god ekonomi och huvudparten av de kommunala angelägenheterna fanns i gott förvar hos mjölnare Dahlberg på Åsta.

Vallentuna var en liten bondby på landet i avsaknad av den mesta service vi idag betraktar som naturlig och nödvändig. Roslagsbanan var på många sätt andningshållet. Med den kunde vi nå ut och hade det inte varit för den hade isoleringen varit näst intill total.

Edmans gula villa på Olsborgsvägen hösten 1999. Foto: Svante Berg

Vi kan ju börja med att se vad som inte fanns eller klarades av med hjälp av speciella arrangemang.

Någon läkare fanns det inte. Doktor Magnusson i Rimbo kom ned till Vallentuna var fjortonde dag och hade mottagning i Edmans karaktäristiska gula villa Olsborgsvägen 24. Där tog han hand om krämporna och vid behov hänvisade han till Mörby lasarett, en ganska oansenlig anläggning där doktor Berg hade hand om de flesta Vallentunabor. Det skulle dröja ett bra tag tills vi fick egen läkare och Mörby lasarett blev Danderyds Sjukhus.

BB fanns inte ens i Mörby, sådana angelägenheter sköttes på Allmänna BB inne i stan, inte långt från Östra Station.

Apotek saknades i Vallentuna

Medicin kom från apoteket i Rimbo och lämnades ut i biljettluckan på järnvägsstationen. I Tibells affär, invid stationen (den låg vid nuvarande

Torghuset) fanns ett mindre läkemedelsförråd där man kunde köpa huvudvärkstabletter och en del andra receptfria varor.

Sjukkassa fanns i frivillig form för den som hade lust att betala avgiften. Kontoret fanns i Roslags-Näsby. Systembolag var det långt till. Stockholm var en möjlighet. Norrtälje en annan. Det här var på motbokens tid och Agne Bergs chaufför hade mest dagligen med sig motböcker in till stan då de for in med trädgårdsmästarnas torgglådor. Frampå kvällskvisten levererades den dyrbara lasten. Alla köpte ut sin ranson till sista droppen, så även min far, som var nykterist. Man kunde nämligen byta systembolagsransonen mot under kriget ransonerade varor som t ex socker och kaffe, som var åtråvärda varor. Den som fyllde jämna år och skulle ha t ex 50-årsmiddag måste ge sig in till stan och på kontoret på Kungsträdgårdsgatan ansöka om extra tilldelning. Sådan ordnades

under strikt byråkratiska former. Den som var törstig till vardags, avslutningsvis, var hänvisad till livsmedelsbutiken där det fanns högst vanlig pilsnerdricka. Dåtidens A-lagare var normalt kända som "pilsnergubbar" och givetvis fanns det några sådana. Starköl infördes i Sverige i samband med motbokens avskaffande under andra halvan av 50-talet. Det skulle dröja till in på 80-talet innan Vallentuna fick en egen Systembutik.

Det fanns också annat vi idag tar för givet som då helt saknades. Ambulans fanns inte inom kommunen; dock fick vi med tiden en frivilligbrandkår, för vilken Agne Berg var chef. Sophämtning fanns inte, de flesta familjer hade en egen "slaskhög" och i skogsbrynen runt om i samhället fanns det skrothögar. Där slängdes det mesta alltifrån småskräp till trasiga bildelar och döda husdjur. Det var långt kvar till miljötankandet.

Bankärenden sköttes inne i stan eller i Åkersberga; juridiska ärenden kunde tas om hand av ett par självutnämnda "advokater". Fotografera sig gjorde man i stan.

Polisväsende fanns det dock. Vallentuna hade såväl landsfiskal som fjärdingsman. Den senare hette Helmer Bergström och bror till Zacke Bergström på taxistationen. Han avled på 40-talet, blott medelålders. Landsfiskal Harald Ekquist var en temperamentsfull men stilig herre med parant maka. Såväl bostad som expedition fanns i ett då djupt imponerande hus som än idag drar blickarna till sig på Olsborgsvägen 46. Landsfiskalen ingav djup respekt och hade auktoritet. Han hade två vackra döttrar samt en son, Hans, som var ett av socknens mest framstående busfrön.

Nu var vi sannerligen inte helt strandsatta. Det fanns en järnvägsrestaurang i ett hus invid stationen.

Den var känd som "Flugan" och där hade det in på 30-talet även funnits hotell. Min mor gjorde i tjuogaars-åldern revolt mot sin högst patriarkaliske far, flydde från stan och arbetade en kort tid som servitris på restaurangen. Det var på så sätt hon träffade min far, som 1920 hade kommit hit från Östergötland och fanns på andra sidan järnvägen i trävaruaffären.

En liten, grön kiosk

Invid järnvägen fanns också en liten, grön Pressbyråkiosk som förestods av fru Gustavsson, maka till skomakare Gustavsson som hade sin verkstad i sin villa strax invid stationen. Skomakare var det gott om och ett par skräddare fanns det också. Färdigsydd konfektion hade ännu inte helt slagit igenom och det hände att man gick till skräddaren för att låta sy ett par byxor.

Och så fanns där alla butiker. Flera var i grunden livsmedelsbutiker, men de förde det mesta. Ibland var det fråga om gammaldags lanthandel. Det fanns inte i alla butiker, men det var inga svårigheter att få tag på hästskor, tjära, spik, cement, snus (som ofta såldes i lös vikt), kalk, fotogen osv. Affärerna var normalt välsorterade och de var som sagt många.

Tibells fanns vid stationen, Nordströms fanns i det hus som numera kallas Tunakrubbet på Mörbyvägen. Konsum fick en ny butik på 30-talet där numera Pizzeria Lilla Huset finns. Man hade dessförinnan hållit till i huset tvärs över vägen, tidigare Halvarssons affär. P-G Andersson fanns vid Angarnsvägen början, Ernst Gustavsson affär (f d Palmblads) blev med tiden ICA Rickeby. Borta i Ormsta, vid Lindholmsvägen fanns "Janne på skogen" (det lilla röda huset invid nuvarande Sadelmakarna). Utefter Väsbyvägen fanns dels Ekebydals handel, dels affären i Sursta. Risk finns att jag glömt någon butik, men hela denna verksamhet finns väl beskriven i boken Lanthandlare i Vallentunasocknarna vid Roslagsbanan utgiven av Vallentuna Kulturnämnd 1988. – Det ska kanske tilläggas att butiker fanns också i alla småsocknarna: Angarn, Markim, Orkesta, Frösunda och Kärsta.

Hur alla dessa affärer kunde gå runt på ett befolkningsunderlag som

Agne Berg provar brandkårens utrustning. Han var ansvarig för Vallentunas borgarbrandkår från 1924, då den bildades, fram till 1966 när kommunen tog över verksamheten. Foto: Vallentuna Kommuninformation

allra mest uppgick till två tusen personer – samt en del sommar-gäster – är något att förundra sig över, men ingen gick i konkurs. När affärer upphörde berodde det normalt på att ägaren drog sig till tillbaka av åldersskäl. Möjligen kan man ana att Sursta och Ekebydal upphörde på grund av bristande underlag, men det var undantag.

Vallentunasjön

Sjön har alltid haft sin självklara betydelse och så var det också när jag växte upp. Sjön var grunden till många olika aktiviteter.

Fiske var en naturlig fritidssyssla för många Vallentunabor och sjön har alltid ansetts vara en ganska bra fiskesjö, trots att den innehållit en hel del skräpfisk. Men det fanns – och finns – gott om gädda och abborre.

Prästgårdsbonden Ragnar Eriksson drygade ut inkomsterna då han på våren satte ut ryssjor och fångade rejäla mängder gädda som såldes ute i samhället. Ragnar Eriksson hade dessutom den trevliga traditionen att överrätta årets första gädda till kyrkoherden. Den där gäddan till kyrkoherden var ett viktigt inslag i årstidernas växlingar.

Vallentunasjön är en tämligen lång sjö och den har alltid varit populär bland dem som åker långfärdsskridsko. Så har det alltid varit och så är det än i denna dag. Roslagsbanan har vintertid ganska många passagerare som far till Vallentuna eller Täby kyrkby för utfärder på isen.

En gång i tiden var Vallentunasjön också betydelsefull för biltävlingar. Man plogade upp banor i snön och biltävlingarna var omtalade, stora mängder publik kom farande med tåget. Varför den formen av tävlingar upphörde vet jag inte. Förutsättningarna är ju desamma idag som de var på den tiden och 20-talet lär ha varit den mest intensiva tävlings-tiden. Några år efter kriget återupptogs tävlingarna en gång och de väckte stor uppmärksamhet bl a genom att prins Bertil, motorprinsen, var med och tränade och tävlade. Raymond Sjökvist var annars den mest bekante bilföraren i sammanhanget.

Isen betydde också mycket för bönderna. Var bonde hade en isstack, den var grunden till den tidens kylskåp. På vintrarna sågade man upp

påtagligt stora vakar och med släde fraktade man hem stora mängder is som doldes i sågspån i isstackar som i sin tur var inbyggda med rejäla plank utefter sidorna. Åbyholm, där vår familj bodde ett antal år, hade en stor isstack på ladugårdsbacken och var kväll när det var dags att mjölka grävde man fram en lämplig mängd is för att bevara mjölken fräsch. Kvällstid kom rader av mjölk-kunder till bönderna och dessutom körde man ut mjölk om mornarna.

..... en riktig badsjö

Vallentunasjön ansågs på 20-talet vara en av länets förnämsta badsjöar. Under min barndom, dvs på 30- och 40-talen, var det minst sagt livligt nere vid sjöns olika badställen. Bland annat hade skolan sin simundervisning förlagd till den badplats som hette Korsbacken. Den låg rakt nedanför prästgårdens ladugård och den enbuskbevuxna backen mellan ladugården och sjöns norra strand kryllade ibland av solbadande besökare. Mängden badgäster var så stor att lottakären till och med hade en kiosk där man sålde läskedrycker mm och det fanns ett par enkla bodar där herrar respektive damer kunde byta kläder. Vallentunasjön är som bekant tämligen dyg men vid badet hade man lagt ned avsevärda mängder sand och det var faktiskt en riktigt bra badplats vi hade, sett efter dåtida mått.

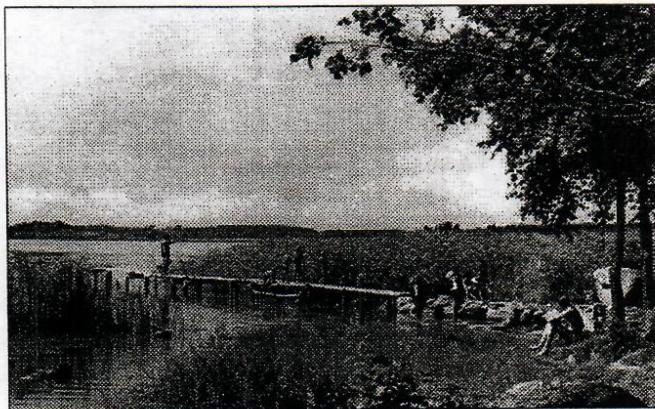
Badplatserna var dessutom flera till antalet. Korsbacken var den mest frekventerade, Bällstaberget var Bällstabornas bad och namnet hade inte

alls med dagens Bällstaberget att göra. Bällstaberget var en bergknalle som fanns vid strandkanten rakt nedanför Bällsta anhalt och nuvarande Man-hemsvägen. Vattnet var ganska djupt där och det tillhörde nöjena att lura i gäster att det var långgrunt vilket sedan följdes av ett rejält "plums" då gästen försvann i böljan.

Det kan för övrigt noteras att vi infödda Vallentunabor var rejält störda av att man började kalla ett bostadsområde uppe vid järnvägen för Bällstaberget. För oss infödda var Bällstaberget en gång för alla förknippat med bergknallen nere vid badet. Elwe Nilsson och jag hade allvarliga diskussioner om det pietetslösa i att börja tala om ett Bällstaberget på annan plats än den givna.

I Vallentunasjöns södra ände hade Täbyborna sin badplats strax nedanför Nygård och den var också livligt frekventerad. Givetvis finns det badplatser lite här och var utefter sjöns stränder, inte minst på den västra sidan och det finns alla skäl att berätta om vilken fin badsjö Vallentunasjön var en gång i tiden. Det ska slutligen också nämnas att båttrafiken var livlig på sjön. Det var många som hade roddbåt, men det var också gott om utombordare, gemenligen kallade "baksmällor". Kanske ska nämnas att utombordaren Evinrude också var känd under namnet "även rodd". Vallentunasjön var också grunden för ett annat typiskt fenomen för orten – sommargästerna.

Ove Hahn är infödd Vallentunabo. Han fortsätter att berätta minnen från sitt barndoms Vallentuna i nästa nummer.

Badet vid Korsbacken omkring 1930. Foto: Vallentuna bildarkiv